

багато дослідників порушують тепер питання про їх *адекватність*.

Література

1. Axelrod R. The Evolution of Cooperation / R. Axelrod. – New York: Basic Books, 1984.
2. Daly M. & Wilson M. Sex, Evolution, and Behavior / Daly M. & Wilson M. – Belmont, Calif.: Wadsworth Publishing Company, 1983.
3. Darwin C. On the Origin of Species / C. Darwin. – New York: Penguin Books, 1968.
4. Darwin C. The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex / Darwin C. – New Jersey: Princeton University Press, 1981.
5. Hamilton W. D. The Evolution of Altruistic Behavior // American Naturalist. – № 97.
6. Hauser M. D. The Evolution of Communication / M. D. Hauser. – Cambridge, Mass: MIT Press, 1996.
7. Trivers R. The Evolution of Reciprocal Altruism // The Quarterly Review of Biology. – № 46.
8. Wilkinson G. S. Reciprocal Food Sharing in the Vampire Bat // Nature. – № 308.
9. Williams G. Adaptation and Natural Selection / G. Williams. – Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1966.

УДК 316.776.4

М. В. Сачок

ЕВАЛЮАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ

У статті розглядаються теоретико-методологічні особливості появи і розвитку евалюації як навчальної дисципліни та практичної діяльності на Заході. Спираючись на наукові доробки зарубіжних дослідників, автор робить спробу систематизувати інформацію з історії евалюації, окреслити предметне поле та основні методи дослідження цієї дисципліни, а також визначити перспективи розвитку евалюації в Україні.

Ключові слова: евалюація, евалюатор, евалюаційний рух, оцінка, моніторинг, аудит.

This article deals with the theoretical and methodological features of the appearance and development of evaluation as the scientific discipline and practical activity in the Western science. Based on scientific refinement of Western scholars, the author tries to systematize information concerning evaluation history, outline the substantive field and the main methods of that discipline and also emphasize the perspectives into evaluation development in Ukraine.

Keywords: *evaluation, evaluator, evaluation movement, assessment, monitoring, audit.*

Останнім часом ми все частіше зустрічаємо у науковому та суспільному житті поняття “моніторинг”, “аудит”, “експертиза”, “тестування”, “соціальна інженерія”, “оцінка”, “оцінювання” тощо. Незвичним для сприйняття є поняття “евалюація”, що стоїть в цьому ж ряді. Не дивлячись на те, що впродовж двох останніх десятиліть евалюаційний рух досяг великого масштабу у всьому світі, особливо на Заході, для нас це поняття є відносно новим. Факт існування даного феномену, а також доведена ефективність впливу евалюації на поліпшення соціального стану вимагають від нас наукової рефлексії знань про евалюацію.

Мета статті – визначити теоретико-методологічні засади становлення евалюації, її місця як окремої наукової дисципліни у структурі соціологічного знання на основі аналізу доробок західних і вітчизняних соціологів та спеціалістів з евалюації.

У своєму дослідженні ми ставимо наступні *цілі*:

- виділити хронологічні рамки появи і розвитку евалюації;
- вказати, які соціальні проблеми вирішувалися раніше і вирішуються зараз завдяки застосуванню евалюації;
- освітити методологію евалюації;
- визначити перспективи розвитку цієї науки в Україні.

Аналізуючи результати наукових досліджень з евалюації та її історії, ми зіткнулися з проблемою коректного перекладу і вживання цього терміну. В посібниках російських авторів, а також в перекладених українських і російських джерелах, “евалюація” подається як “оцінювання” і “оцінка”. Між тим існує різниця у вживанні цих термінів (дана проблема буде більш детально розглянута у наших наступних дослідженнях). Так само існує різниця у вживанні цього поняття з суміжними, наприклад, з “моніторингом”. Моніторинг за визначенням своїм може входити у поняття “евалюації” як її складовий елемент.

У даній статті пропонуємо вживати поняття “оцінка програми” та “евалюація” як рівноцінні, зосередившись на історії дисципліни, що пройшла довгий шлях від статистичних підрахунків і “вимірювальних процедур” [11, 56] до своєї сучасної форми різнобічного та багатогранного погляду на проблему з метою прийняття відповідного управлінського рішення.

Слід навести найбільш уживане і досить конструктивне, на наш погляд, визначення евалюації, яке пропонує американський спеціаліст з оцінки М. К.Петтон: «Оцінка програми – це систематичний збір інформації про діяльність у рамках програми, її характеристики і результати, котрий проводиться для того, щоб винести судження про програму, збільшити

ефективність програми і/або отримати інформацію для розробки майбутніх програм» [4, 114].

Сутність моніторингу і оцінки, згідно з російським спеціалістом з оцінки, О.М. Кузьмінім, одна і та ж – відслідковувати хід і результати програми і надавати інформацію особам, що приймають рішення. Спрощено відмінність між моніторингом і оцінкою полягає в тому, що моніторинг відповідає на питання «Як ідуть справи?», а евалюація відповідає на питання «Чому вони йдуть саме так?» [13].

Приходимо до висновку, що у джерелах з історії евалюації часто відстоюється авторська позиція щодо евалюації, що, з одного боку дає нам розмаїття поглядів на її певні аспекти, а, з іншого, – ускладнює розуміння цілісності картини феномену евалюації.

Для кращого розуміння феномену евалюації, пропонуємо звернутися до попередніх доробок вчених з історії евалюаційної думки. Серед зарубіжних дослідників, які дають всесторонній, вичерпний опис історії евалюації можна назвати Д.Стафлебіма та А.Дж.Шинкфілда, М.К.Алкіна, Е.Г.Губу та І.С.Лінкольн. Вчені, які так чи інакше висвітлювали цю проблему у своїх працях, фокусуючись при цьому на специфічних підходах до евалюації, наступні: К.Г.Вайс, Р.Г.О'Салліван, Дж.М.Оуен, Д.М.Мертенс, Л.Корпоровіч, Д.Залевський, Д.Б.Циганков.

Вчені називають різні хронологічні рамки появи евалюації та її представників. Згідно деяких досліджень, вперше цей феномен з'являється у США у 20-х рр. ХХ ст. [10, 55; 9, 34]. Інші дослідження свідчать про британські витoki евалюації [8, 4]. На думку Д.Стафлебіма, дана дисципліна налічує більше, ніж 150-ти-річну історію. Почалося все з винаходу кількісної оцінки екзаменаційних досягнень учнів (quantitative assessment), іншими словами, тесту – технології, без якої важко уявити оцінку знань сьогодні [9, 34].

Американська дослідниця К.Г.Вайс звертає увагу на інші хронологічні рамки. На її думку, слід розпочати розгляд історії евалюації з 60-х років XVII століття – час зародження досліджень соціальних законів. Саме тоді, у середині XVII ст. з'являється політична арифметика В.Петті, яка представляла собою збір кількісних даних, отриманих в результаті масових спостережень за соціальними явищами. Проте перше дослідження, яке можна було б зарахувати до категорії оцінювання, на думку К.Г.Вайс, було здійснене майже на двісті років пізніше французом А.-М.Гері. У 1833 році міністр юстиції Франції А.-М.Гері опублікував статистичне дослідження, в якому спробував довести, що освіта не впливає на кількість злочинів.

Приблизно у той же самий час інший француз Ж.Дюпюї оцінював користь від громадських робіт з будівництва доріг і каналів. В економічній теорії він відомий як перший дослідник, що застосував категорію споживання у якості інструмента економічного аналізу. Спеціалістів з

евалюації цікавить мета і спосіб, у який йому це вдалося зробити. У 1844 р. він опублікував статтю, в якій розраховував вигоду від реалізації проекту будівництва каналу методом “підрахунку економії” (calcul economique) і спростував тодішній спосіб визначення корисності господарських заходів. Він використовував максимальне мито, що користувачі готові були платити за прохід каналом як свідчення цінності каналу і розглядав зниження попиту у зв’язку з підвищенням мита за прохід як мірило межі його корисності.

Як стверджує американська дослідниця, посилаючись на роботу М.Булмена та К.Бейлса «Соціальне дослідження в історичній перспективі» (1991 р.), перші спроби запровадження політики, спрямованої на поліпшення соціальних умов, не передбачали жодних положень щодо її оцінювання. Реформатори ХІХ - ХХ століття використовували методи соціальних досліджень лише для проведення опитувань з метою документування глибини проблем та пошуку людей, що потребують допомоги. Оскільки вважалося, що запропоновані заходи достатньою мірою забезпечують вирішення проблем, то оцінювання реформ та програм не проводилося. Наприклад, практично не досліджувалися наслідки запровадження електричного освітлення вулиць та очищення питної води. Навіть, коли у 20-х роках ХХ століття у США було прийнято закони про заборону експлуатації праці дітей, ніхто і не робив оцінку їх результатів. Вважалося, що з прийняттям законів експлуатацію праці дітей буде припинено, а результат буде однозначно позитивним. Коли 1935 році у США було запроваджено систему допомоги по безробіттю, також не було проведено жодного оцінювання. Вважалося корисною справою давати гроші безробітним робітникам, аби допомогти їм подолати труднощі, доки вони не знайдуть іншої роботи.

Люди, що працювали у сфері освіти та охорони здоров’я, були одними з перших, хто почав систематично досліджувати результати своєї роботи. Посилаючись на роботу Е.Е. Флук та П.Дж.Саназаро, присвяченій медичному обслуговуванню. У своїй роботі з оцінювання К.Г.Вайс згадує про доктора Р.К.Кебота, що у 1912 році проаналізував 3000 звітів про результати патологоанатомічного розтину. Порівнявши їх з діагнозами, що їх було поставлено кожному з хворих, він знайшов недоліки у діагнозах. За результатами аналізу він написав статтю до журналу Американської Медичної Організації, що стала важливою віхою в оцінці якості медичного діагностування. У 1914 році доктор Е.А.Кодман, хірург із Масачусетського загального госпіталю, наполягав на тому, щоб оцінку роботи хірурга здійснювали на підставі того, як пацієнт себе почуває після виписки з клініки. Таким чином хірург хотів визначити ступінь компетентності хірургів. Після того, як лікарня відмовилася від цієї ідеї, доктор Кодман заснував власну лікарню, де продовжував вдосконалення медичного обслуговування. За результатами експериментів ним було написано книгу

«Вивчення ефективності госпіталю» («A Study in Hospital Efficiency»). Серед 337 пацієнтів, які були виписані з лікарні у 1911-1916 рр. Е.А.Кодман зафіксував 123 похибки при наданні медичних послуг цим клієнтам. Не дивлячись на результативність експериментів Е.А.Кодмана, у вищих медичних колах його роботу було практично проігноровано.

У сфері освіти найвідомішим є восьмирічне дослідження під керівництвом Р.В.Тайлера, що фінансувалося Асоціацією прогресивної освіти (США) з 1933 року. У ньому було проаналізовано результати навчальних програм, запроваджених у 15 прогресивних вищих навчальних закладах і 15 традиційних. Таким чином, дослідження професора Чиказького університету Р.В.Тайлера було спрямоване на оцінювання роботи тридцяти шкіл з метою визначення рівня успішності учнів. Саме дані дослідження були одними з перших спроб моніторингу широкого обсягу стандартів всередині однієї держави. Як зазначають українські фахівці в галузі якості освіти Андрущенко В. П., Вікторов В. Г., Р.В.Тайлер наголошував на потребі поступового підходу до оцінювання в освіті, що охоплював би весь процес від планування навчальних програм до вимірювання рівня досягнень учнів як із базових предметів, так і на міждержавному рівні. Пізніше у Європі також почали говорити про важливість оцінювання для планування ґрунтовних освітніх реформ з метою покращення якості освіти [5, 12].

Одне з перших оцінювань результативності шкільних програм з охорони здоров'я, за словами К.Г.Вайс, було проведено начальником відділу досліджень Американської асоціації здоров'я дітей Дж. Палмером у 1934 році. Наприкінці 30-х років Федеральним фондом США («Commonwealth Fund») було профінансовано детальніше оцінювання, здійснене Д.Б.Найсуандером, результати якого було опубліковано у 1942 році.

Наприкінці 50-х років минулого століття федеральний уряд виступив ініціатором і спонсором нових програм, як-от Гарвардський проект з фізики, що був відповіддю на побоювання стосовно відставання Америки у сфері науки, викликані запуском у Радянському Союзі штучного супутника Землі. Тоді ж було профінансовано й оцінювання успішності цих програм. На початку 1960-х років президентська комісія з проблем злочинності серед неповнолітніх фінансувала серію проектів по всій країні, спрямованих на зменшення молодіжної злочинності. Федеральні адміністратори вимагали, щоб за кожним із цих проектів було проведено оцінювання результатів діяльності.

“Війна з бідністю” у середині 1960-х збіглась із початком широкомасштабних, фінансованих урядом оцінювальних кампаній. Федеральний уряд розпочав фінансування численних програм допомоги бідним і почав вимагати систематичного оцінювання наслідків витрачання коштів. Актом 1965 року про початкову і середню освіту обов'язкове оцінювання освітніх програм було запроваджено на рівні закону. Сенатор

Р.Ф.Кенеді виступав ініціатором і провідником вимог щодо оцінювання. Він хотів бути впевненим, що додаткові кошти з федерального бюджету не витратяться на підтримку старої шкільної практики, а допомагатимуть дітям з малозабезпечених сімей одержати освіту у новий спосіб. Він намагався створити такі умови, за яких малозабезпечені батьки добре знали, що відбувається у школах, і могли спонукати працівників освіти ефективніше обслуговувати їхніх дітей. Р.Ф.Кенеді розглядав оцінювання як засіб забезпечення батьків необхідною інформацією.

Інші програми, що супроводжували “Війну з бідністю”, також підлягали оцінюванню, у тому числі програми із забезпечення юридичних послуг, муніципальних послуг з охорони здоров’я, професійного навчання, додаткового харчування вагітних жінок і дітей, дошкільної освіти, інновацій у сфері профілактики злочинності і психологічного коригування, психічного здоров’я, а також програми громадських дій, які допомагали жителям бідних районів визначитися зі своїми пріоритетами і вимагати від уряду надання тих послуг, які їм потрібні. Фахівцям з оцінювання довелося розробити нові прийоми й методики, здатні врахувати різний зміст і структуру програм. У цей час спостерігаємо розвиток оцінювання як окремого напрямку науки.

Разом з новим законодавством оцінювання було запроваджено у таких сферах, як охорона довкілля, енергозбереження, комплектування збройних сил та імміграційний контроль. Наприкінці 1970-х років методи аналітичного оцінювання застосовували практично всі федеральні агентства. Майже кожний департамент мав власний офіс з оцінювання, а у деяких з них такі офіси існували на кількох рівнях ієрархії: на рівні секретаря департаменту, на рівні директорів програм та на оперативному рівні.

На низовому рівні для здійснення заходів з оцінювання, фінансованих з федерального бюджету, було створено численні дрібні центри та фірми. При університетських дослідницьких центрах збільшувались підрозділи, що займалися оцінюванням. На ринку послуг створювалися спеціальні центри з оцінювання; з’являлися комерційні та некомерційні консалтингові й дослідницькі організації, а ті, що існували давно, розширювали масштаби своєї діяльності. Чимало вчених на той час перекваліфіковувалися на оцінювачів.

Як зазначено польським вченим Л.Корпоровічем, у 1960-ті рр. [11, 57-58] з’являється нове розуміння об’єкту евалюації. Погляди відомих дослідників того часу (Л.Дж.Кронбах, М.Скрівен, Р.Е.Стейк) характеризуються наступними ознаками:

- намагання ширше застосовувати якісні дані в евалюаційних дослідженнях;
- відхід від моделі, орієнтованої на результат;
- сприйняття цього процесу в його комплексності та у контексті із соціальним навколишнім середовищем;

- чіткий фокус на ролі соціальних інтеракцій як істотного елементу у динаміці процесу дослідження;
- уникнення відчуження евалюаційних дій, які є результатом несумісності потреб зацікавленої інституції та індивідуумів;
- акцент на тому, щоб евалюаційний аналіз носив цілісний та багатоаспектний характер.

Як зазначає Л.Корпоровіч, одна з причин появи процесуального підходу полягає у спробі зафіксувати деякі важливі моменти у процесі оцінки, котрі мають потенційний вплив на результат.

Завдяки вищезгаданім вченим, а також Е.Губі та І.Лінкольн, свого поширення набула ідея розглядати евалюатора як «зануреного» у процес оцінки у 1980-ті рр. Тож процесуально орієнтований підхід полягав у тому, щоб «ухопити» цей важливий феномен і скорегувати процес оцінки таким чином, щоб він був якомога ефективнішим. Таке бачення проведення оцінки лягло в основу формативної евалюації, мета якої полягає у корекції проведення програми для успішного досягнення цілі програми. Таким чином, підкреслюється важливість участі в евалюації будь-якої людини. У якості учасника можуть виступати як евалюатор, так і замовник (stakeholder), або зацікавлена особа. Цей погляд на специфічну роль евалюатора, отримав своє відображення у дослідженні 1930-х рр. польсько-американського вченого Ф.В.Знанецького при Колумбійському університеті. Це дослідження було дуже схоже на дослідження Р.В.Тайлера при університеті Огайо. Не дивлячись на широке визнання евалюаційного дослідження Р.В.Тайлера, дослідження Знанецького майже повністю сьогодні забуте. Тим не менш, воно важливе для нас як прообраз сучасної ролі евалюатора, коли він наче «вживається» у роль учасників евалюаційного процесу: «Він [вчений] повинен зуміти вжитися у свідомість досліджуваних ним людей і побачити ці факти їх очима» [7]. Це стає можливим, коли вчені беруть до уваги «гуманістичний фактор» (the humanistic coefficient) [11, 56].

Дедалі частіше використання якісних методів оцінювання стає однією з сучасних тенденцій. Протистояння між прихильниками якісної та кількісної методології в евалюації призвело до так званої «війни парадигм» у 1980-90х рр. Завдяки цьому почали з'являтися спроби переосмислення підходів. Чимало видатних фахівців з оцінювання дійшли висновку, що кількісні та якісні методи оцінювання можуть вдало доповнювати одне одного. Тому почало з'являтися чимало комплексних досліджень, в яких використовувалися обидві групи методів. Наприклад, дослідження, що проводилися у сфері освіти частіше, ніж дослідження інших сфер, включали якісну складову.

Свого піку евалюаційний рух досяг у 1970-х роках. Саме тоді було проведено серію соціальних експериментів з дослідження нової політики та програмних ідей. Найвідомішим з них був експеримент з «від'ємним

прибутковим податком”. Після нього були експерименти що стосувалися допомоги на оплату житла, соціального страхування, впровадження контрактної системи у сфері освіти тощо. Спільним у них було запровадження досить масштабних пілотних програм, що дозволяло змоделювати реальні умови функціонування.

Саме у 70-80-ті роки минулого століття евалюація приймає сучасну форму. Неформальні зібрання спеціалістів з оцінки трансформуються у професійні організації. У 1981 році були опубліковані перші професійні стандарти. Вже у 1986 році, у результаті об'єднання Товариства евалюаційного дослідження (Evaluation Research Society) та Евалюаційної мережі (Evaluation Network), з'явилася Американська Асоціація Евалюації (American Evaluation Association). У 1980-х рр. евалюатори відчули складнощі з фінансуванням програм.

Оцінювання залишалося однією з процвітаючих галузей американської економіки. З приходом до влади Рональда Рейгана у 1981 році фінансування нових соціальних ініціатив було різко скорочено. Проте заходи з оцінювання, хоч і у невеликих масштабах, продовжували здійснюватись. Кошти на їх проведення виділяли тепер самі агентства, що займалися реалізацією програм. У цей час було здійснено оцінювання діючих програм тривалого медичного догляду, допомоги неповнолітнім батькам, допомоги переміщеним робітникам, програми запровадження пілг щодо зобов'язань перед федеральним урядом з метою надання допомоги родинам, що мають на утриманні дітей.

Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років державне фінансування заходів з оцінювання у США трохи збільшилося. Інтерес до оцінювання спостерігався переважно у департаменті освіти. Інші агентства, як і раніше, залишалися без роботи. З часом оцінювання посіло належне місце у бюрократичній системі й розпочалися нові роботи. З приходом до влади президента Б.Клінтона у сфері соціальних програм і їх оцінювання спостерігалось певне пожвавлення.

Серед дослідників з історії евалюації є такі, чие бачення цієї історії відрізняється від викладеної вище. Наприклад, М.К.Алкін пропонує розглядати евалюаційні теорії та їх представників у вигляді «Евалюаційного теоретичного дерева» («Evaluation Theory Tree»)» [8, 12-15]. Де стовбур дерева підтримується дуальним фундаментом *соціального розслідування (social inquiry)* та *підзвітності (accountability)*. Саме ж дерево має три основні гілки (застосування, методи, оцінювання). Відповідно, до кожної гілки евалюаційного дерева він відносить певних дослідників. Можна назвати вчених, які внесли найбільш вагомий вклад у розвиток евалюації. Отже, найвідомішими представниками гілки *застосування* є Х.Прескіл, М.К.Петтон, Д.Стафлебім, гілки *методів* – Л.Дж.Кронбах та Р.В.Тайлер, *оцінювання* – Е.Г.Губа та І.С.Лінкольн, а також Р.Е.Стейк та М.Скрівена.

Схему М.К.Алкіна можна вважати метафорою. Його зображення та наповненість є досить умовними. На наш погляд, його головна задача – показати наочно, в загальному вигляді напрями і представників американської евалюаційної школи. Обґрунтування схеми детальніше представлено у попередньому дослідженні автора.

Також цікавим є погляд на історію та розвиток евалюації дослідників Е.Г.Губи та І.С.Лінкольн. У роботі «Четверте покоління евалюації» ними виділені чотири методологічні покоління в оцінюванні. Умовно до першого методологічного покоління можна віднести проведення різноманітних тестів (1960-ті – сер.70-х рр.); до другого – зародження оцінки програм, де головна роль евалюатора – в описанні достоїнств та недоліків об'єкта, що оцінюється в залежності від мети (сер.1970-х – кін. 80-х); до третього – введення стандартів, у відповідності з якими проводилася оцінка, оскільки об'єктом оцінювання вже були не самі тільки проекти, але й – поставлені цілі (з кінця 1980-х); до четвертого – зміна ролі евалюатора, який тепер наряду з іншими акторами є рівноправним членом проекту (1990-ті і по сьогоднішній день).

Бачення історії евалюації російського вченого Д.Б.Циганкова йде дещо врозріз з поглядом Е.Г.Губи та І.С.Лінкольн. На його думку, слід виділяти лише три хвили оцінювання. Перша хвиля припадає на 1960-ті рр. Основною проблемою того часу є оцінка нових політик й інформація, яка необхідна для планування державних програм. Друга хвиля – в кінці 1970-х-80-х рр. Її основною ідеєю був контроль витрат. Третя хвиля – з 1990-х рр. і по сьогоднішній день. У третій хвиля основною ідеєю є рішення нових задач, які виникли в результаті реформ.

Спостерігаючи різноманітність поглядів на історію евалюації, все ж знаходимо деякі точки дотику між ними. По-перше, відзначаємо грандіозний прорив оцінювання у 60-х роках ХХ ст., коли оцінювання проводилося зовнішніми науково-дослідницькими закладами на замовлення органів державної влади. У 1970-80-ті роки, коли відмічається евалюаційний пік, оцінювання стає інструментом економічного аналізу ефективності витрат і способом контролю державних програм. Це був час, коли евалюація прийняла свою сучасну форму з тією тільки різницею, що від класичної моделі соціально-політичного оцінювання й оцінювання ефективності витрат, вона перейшла до концепції менеджменту результатів. Це означає, що зовнішнє управління держорганами за допомогою інструкцій і нормативів замінюється на управління за результатами.

Сьогодні евалюаційний рух сприяє створенню безлічі професійних організацій і характеризується все масштабнішим розмахом. Нині у США налічується велика кількість професійних організацій евалюації: Американська Асоціація Евалюації (The American Evaluation Association), Об'єднаний комітет стандартів освітньої евалюації (Joint Committee on standards for educational evaluation (JCSEE)), Американська Асоціація Школи

Адміністраторів (the American Association of School Administrators (AASA)), Американська Асоціація Освітніх Досліджень (American Educational Research Association (AERA)), Американський Консорціум Індіанської Вищої освіти (American Indian Higher Education Consortium (AIHEC)), Американська Психологічна Асоціація (American Psychological Association (APA)) тощо. Також існують різноманітні евалюаційні центри при університетах, як, наприклад, Евалюаційний центр при Західному Мічиганському університеті (Evaluation Center at Western Michigan University) тощо. Окрім того, проводяться конференції, семінари, майстер-класи, літні школи та таке інше з проблем оцінювання. При багатьох американських університетах створено курси з евалюації.

Отже, евалюаційний рух отримав свій розвиток багато в чому завдяки американським дослідникам. Згідно інформації з офіційного сайту Європейської комісії, у Європі евалюація активно розвивається з середини 1970-х рр. Проте в кожній частині Європи існував притаманний лише цій країні евалюаційний підхід. Наприклад, в Скандинавії притримувалися демократичної традиції. У Франції ж, навпаки, притримувалися формально структурованого підходу на загальнодержавному рівні й більш динамічного і багатогранного на місцевому рівні. Відомо, що Європейські структурні бюджетні фонди (European Structural Funds) найбільше стимулювали евалюаційну практику в рамках діяльності Європейської Ради. На кожній сходитці проведення програми (ex-ante, mid-term or ongoing, ex-post) існують встановлені цілі і обов'язки. Завдяки цьому започаткуванню у 1988 році, сьогодні маємо розвинутий підхід Структурного Фонду (Structural Fund evaluation approach). Останній включає в себе:

- обов'язкове зобов'язання для спонсорів та менеджерів проводити евалюацію своїх програм;
- розділені обов'язки між різними ярусами уряду всеохоплюючий евалюаційний процес;
- взаємопов'язаний багатоступінчатий евалюаційний процес (ex-ante, mid-term or ongoing, ex-post);
- залучення багатьох партнерів у програми і евалюація програм;
- чіткий зв'язок евалюації, проектування програми і розподілу ресурсів.

Серед європейських евалюаційних товариств найсильнішими вважаються Евалюаційне товариство Великої Британії (UK Evaluation Society (UKES)), товариство Німеччини та Австрії (DeGEval Evaluation Society) та польське (Polish Evaluation Society (PTE)).

Отже, бачимо, що розвиток евалюації в Європі завдячує, в основному, створенню Європейської Ради та її бюджетним структурним фондам.

Постає органічне питання, чи розвивалася і розвивається евалюація на пострадянському просторі? Як стверджує російський спеціаліст з оцінки Д.Б.Циганков, офіційно в Росії елементи моніторингу і оцінки програм

почали упроваджуватись на рубежі ХХ-ХХІ ст. Проте у системі соціально-економічного планування СРСР існували підходи, що були аналогом західного оцінювання. Наприклад, методики прогнозування можна порівняти з оцінкою програм на стадії розробки; планові показники – з ключовими показниками результативності; еталонне порівняння – з бенчмаркінгом; щорічні звіти про виконання плану – з поточною оцінкою. О.Кузьмін навіть порівнює партхозактивів з популярною сьогодні консультацією з громадськістю.

На початку 1990-х рр. оцінка як елемент державного управління існує лише в академічних колах, де вона не отримує належної підтримки. Починаючи з середини 1990-х років. Оцінка існувала у формі аналізу витрат і вигод, а ближче до 2000-х рр. – у формі «пакета з дебіюрократизації». До останнього входили три закони: 1) № 134-ФЗ «Про захист прав юридичних осіб і індивідуальних підприємців при проведенні державного контролю (нагляду), 2001 рік; 2) №128-ФЗ «Закон про ліцензування окремих видів діяльності», 2001 рік; 3) №184-ФЗ «Про технічне регулювання», 2002 рік. Починаючи з 2000 року в Росії впроваджується методика оцінки впливу на довколишнє середовище. Таким чином, на початку 2000-х рр. у різних сферах незалежно одне від одного з'являться оцінка як систематичне дослідження певних позитивних аспектів програми. У 2004 році в РФ було прийнято Концепцію «Реформування бюджетного процесу у Російській Федерації у 2004-2006 роках». У рамках реалізації концепції було прийнято Указ Президента РФ «Про систему і структуру федеральних органів виконавчої влади», що знаменувало перехід від експертно-теоретичної до практичної фази адміністративної реформи. Д.Б.Циганков припускає, що у найближчому майбутньому, скоріш за все, оцінка стане частиною державного управління.

Підбиваючи підсумки, зауважуємо, що нам вдалося систематизувати великий масив інформації щодо появи і розвитку евалюації. Виявлено, що вона пройшла довгий і складний шлях свого формування. Дослідження історії евалюації нагадує скоріше дослідження окремих спалахів її застосування. У XVII-XIX та навіть в першій половині ХХ століття евалюація існує у формі статистичного дослідження або якісного дослідження окремих соціальних сфер. Час від часу вона отримує підтримку з боку держави, частіше ж – існує у вузькому академічному колі переважно як теоретична дисципліна. Ситуація почала змінюватися у 70-80-х рр. ХХ століття. У цей час дана дисципліна набуває свого сучасного вигляду. Все частіше вона підтримується державою і застосовується у сфері освіти. На сьогоднішній день евалюаційний рух набув глобального масштабу. У більшості країн світу важливі управлінські рішення не приймаються без якісної оцінки ефективності їх планування та проведення. Найбільш розвинутими евалюаційними школами на сьогоднішній день є американська, британська, німецька та польська. Щодо інституціоналізації оцінювання в

Україні, то поки що воно існує не у вигляді систематичного збору інформації про діяльність у рамках програми, а у вигляді її окремих складових – моніторингу, аудиту, тестування.

Доведена ефективність застосування евалюації у західних країнах та в РФ, вимагає від нас перегляду, аналізу ролі оцінки у світі та можливого подальшого впровадження в Україні. В наступних дослідженнях, присвячених евалюації, автором планується приділити більшу увагу структурному полю евалюації, основним поняттям та методології даної дисципліни.

Література

1. Андрущенко В.П., Вікторов В.Г. Якість освіти в дзеркалі сучасних вимог та експектацій // *Нова парадигма : [журнал наукових праць]* / голов. ред. В. П. Бех; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; творче об'єднання "Нова парадигма" – Вип. 93. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010.
2. Вайс К.Г. Оцінювання: методи дослідження програм та політики / Пер. з англ. Р.Ткачука та М.Корчинської. Наук. ред. пер. О.Кілієвич. – К.: Основи, 2000.
3. Ганжа А.О., Зотов А.А. Гуманистическая социология Флориана Знанецкого // *Социологические исследования*. – 2002. – № 3. // http://2008.isras.ru/files/File/Socis/2007-07/Ganzha_ed%20new_.pdf
4. Коллоквиум «Оценивание программ и политик: методология и применение»: сборник материалов. Вып. I // под ред. Д.Б.Цыганкова. – М., 2006.
5. Кузьмин А. Мониторинг и оценка социальных программ // <http://www.processconsulting.ru/doc/monitor.pdf>
6. Оценка программ: методология и практика / Под ред. А.И. Кузьмина, Р. О'Салливан, Н.А. Кошелевой. – М.: Издательство «Престо-РК», 2009.
7. Чеснокова В.Ф. Флориан Знанецкий. Науки о культуре. Метод личных документов // <http://www.polit.ru/science/2008/11/18/chesn.html>
8. Alkin M.C. *Evaluation Roots: Tracing Theorists' Views and Influences* – London: Sage Publ., 2004.
9. *Evaluation models: Viewpoints on Educational and Human Services Evaluation* / Edited by Daniel L.Stufflebeam, George F.Madaus, Thomas Kellaghan. – Norwell: Kluwer Academic Publishers, 2000.
10. Guba E.G., Lincoln Y.S. *Fourth Generation Evaluation* – London: Sage Publ., 1989.
11. Korporowicz L. Interactive aspects of evaluation process: between analysis and animation of social change // *Evaluation in the Making. Contexts and Methods* / Edited by Haber A., Szalaj M. – Warszawa: Polish Agency for Enterprise Development, 2009.

12. O'Sullivan R.G. Practicing Evaluation: a Collaborative Approach / London: Sage Publ., 2004.

13. Ralph Tyler. One of century's foremost educators, dies at 91 // <http://news.stanford.edu/pr/94/940228Arc4425.html>

УДК 316.74:37

Sroczyński Wojciech

О ПОЗНАВАНИИ ŚRODOWISKA WYCHOWAWCZEGO – ZARYS PROBLEMU

ПРО ПІЗНАННЯ ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА – ОПИС ПРОБЛЕМИ

У статті звертається увага на такі основні моменти: педагог повинен мати знання про властивості природних умов виховання; суспільна праця є надзвичайним типом просуспільної діяльності; суспільне середовище функціонує двома способами: як об'єктивна і суб'єктивна реальність; формування особистості вихованців та їхнього біологічного та фізичного потенціалів відбувається за допомогою професійного виховання, а також впливає на сприйняття об'єктивного суспільного світу і конструювання суб'єктивного світу.

W niniejszym szkicu przedmiotem analizy jest metoda studiowania koncepcji środowiska, prezentowanych w literaturze pedagogiki społecznej, a także strategii badawczych samego środowiska.

Kilka uwag na temat studiów nad literaturą naukową przedmiotu

Podjmując problem środowiska jako kategorii poznawczej pedagogiki społecznej badacz staje wobec niełatwego zadania. Wytycza sobie bowiem cel zrekonstruowania podstawowego pojęcia pedagogiki społecznej w oparciu o analizę tekstów naukowych i zaproponowania nowego spojrzenia na zasadnicze problemy pedagogiki społecznej. Badanie zawartych w literaturze naukowej koncepcji środowiska wychowawczego wymaga zatem określenia zastosowanej metody. Porusza się on tutaj po terenie dość niepewnym i niejednokrotnie arbitralnie zakreślonym. Pytanie dotyczy formuły, która pozwoli na wydedukowanie „teorii” z prezentowanych poglądów. Chodzi przy tym nie tyle o egzegezę i komentowanie tego, „co autor miał na myśli”, ile o odczytanie też autorów i sposobów ich analizy przez ukazanie różnorodnych perspektyw teoretycznych, w których kontekście umieszczano prezentowane poglądy.